

UN MANUSCRIT MÈDIC A L'ARXIU DEL MONESTIR DE SANT JOAN DE LES ABADESSES

JOSEP M. VILASECA i LLOBET

Ja fa uns anys que l'arxiver del monestir de Sant Joan, el senyor Joan Ferrer, em donà a conèixer un text inèdit de medicina, manuscrit, que havia ingressat a l'arxiu feia anys fruit d'una donació particular. Eren una sèrie de fulls doblegats i relligats, d'unes dimensions de 21x15x2,5 cm. Potser havia tingut cobertes en un altre temps; en l'actualitat resten els fulls numerats (i això ens permet saber que és incomplet) i un índex al final, també perdut en part.

El manuscrit

La numeració és al marge superior extern de cada pàgina, i ens permet fer-nos una idea de la part perduda: en efecte, comença a la pàgina 19 i continua fins la pàgina 78, de la qual es passa a la pàgina 101 immediatament, amb el mateix relligat i sense cap separació malgrat la incongruència del text. De la pàgina 101 continua fins a la 116 i, semblantment, passa a la pàgina 121 i segueix fins la pàgina 318, darrera pàgina numerada en la qual hi ha el nom del suposat autor i una data:

Para el Uso de Geronimo Altarriba
Barcelona 3 de Noviembre de 1818
(Signat) Altarriba

I segueixen finalment dos fulls sense numerar on hi ha part de l'índex: l'últim full del text és esparracat i hi falta part del paper. L'índex queda tallat on s'indica el capítol corresponent a la pàgina 197.

Hom detecta una anomalia en la numeració de les pàgines: a continuació de la 115 torna a numerar com a 114, seguidament com a 115, etc., de tal manera que hi ha dos fulls numerats com a 114 i dos com a 115.

En resum, manquen 43 pàgines de les 318 que hauria de tenir. Afortunadament se'n poden conèixer els temes gràcies a l'índex i es pot refer l'índex a través del cos de l'obra.

El text està cal·ligrafiat a tinta i escrit en castellà, amb una ortografia poc precisa

(hi ha nombroses faltes, especialment per confusió de lletres que es pronuncien igual), una puntuació inadequada i un ús d'abreviatures (algunes pròpies de l'època) i de doble guió per a separar els mots a final de línia (sense tenir en compte les síl·labes).

L'estat de conservació del paper és molt acceptable (en algunes pàgines encara s'hi pot veure el pautat), malgrat que molts fulls estan una mica rebregats i ennegrits pels anys. El relligat està força deteriorat.

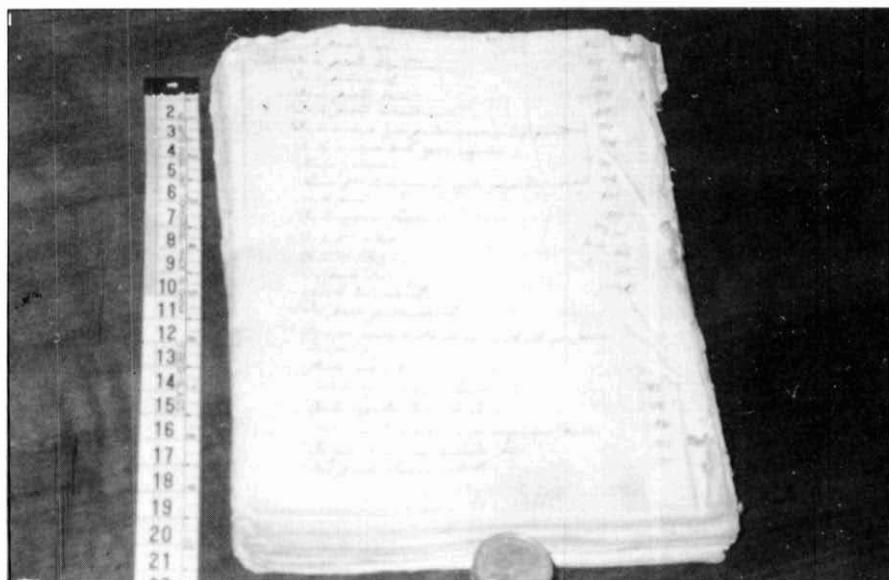
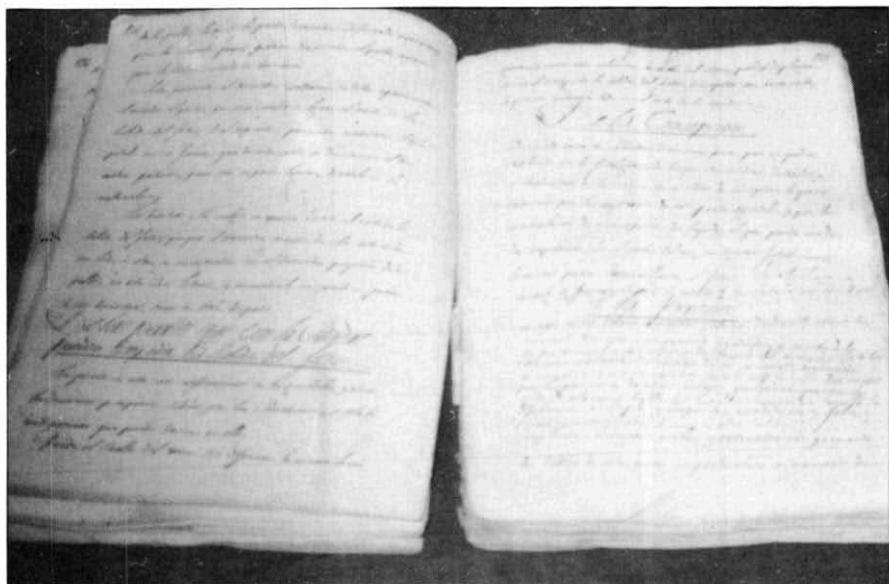
Autor i autoria

D'entrada hem de suposar que l'amanuense fou Jeroni Altarriba i que el text fou redactat per al seu ús personal (o potser per a un seu fill?). Sembla acceptable que el manuscrit fou acabat el 3 de novembre de 1818 a Barcelona, lloc d'on probablement procedia Altarriba.

No he aconseguit trobar cap dada d'aquest personatge. La família santjoanina que donà el llibre a l'arxiu no tenia aquest cognom en cap de les seves branques. La meua hipòtesi és que un dels membres d'aquesta família, metge, aconseguí aquest manuscrit gràcies a una adquisició personal o a una donació (tan freqüent entre col·legues), que l'usà i que en morir ell, passà a la descendència, i finalment quedà arraconat i oblidat fins que ingressà a l'arxiu juntament amb altres documents.

Però Altarriba no fou l'únic que escriví aquest text: en determinats punts hi ha correccions, ampliacions i modificacions fruit d'una mà diferent: la tinta emprada és més negra, la cal·ligrafia és diferent i el contingut del text a vegades és substancialment modificat. No he trobat la més mínima pista que em permeti saber qui fou aquest anònim corrector. Podríem pensar que era el mateix Altarriba que esmenà el seu propi text anys després d'haver-lo escrit, malgrat que grafològicament sembla improbable. Segurament l'autor no hauria modificat el text original d'una forma tan aspra com en l'exemple que transcriu a continuació, un fragment pertanyent a la pàgina 74; en el text primitiu diu "*quanto mas tiempo mame un niño, tanto mas sano, y robusto se hara*". I a sobre de la part que jo he subratllat diu "*fofo y languido se criara*".

Ara bé, seria una concessió gratuïta atribuir l'autoria d'aquest text a Altarriba. Precisament ell mateix ens indica que una part és original de Josep Torner. Aquest personatge l'he pogut identificar gràcies al **Diccionari biogràfic de metges catalans** de Calbet i Corbella, segons el qual Josep Torner era "de les darreries del s. XVIII i el començament del s. XIX. Professor titular al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1781) sense oposició. Cirurgià de la Ciutadella i cirurgià supernumerari de l'Hospital de la Santa Creu, va passar a ésser, el 1791, cirurgià major. Autor de les comunicacions següents: *Remedios preservativos de la gonorrea y lues venéreas* (1796); *Método el más seguro para curar la hidrocele* (1797); *Gonorrea venérea*

(1798); *Lue venérea confirmada* (1800); *Nuevo método de operar la hernia inguinal reciente sin penetrar a la cavidad* (1801); *Acerca de un cálculo* (1803); *Sobre si es útil o no sacar las secundinas poco a poco después del parto* (1805); *Acerca de los cuidados que se han de tener en el modo de terminar el último estado del parto gemelar con la expulsión de las parias o secundinas, etc.* (1806); *Examen de las excrescencias poliposas que se presentan en la vulva, conocidas generalmente bajo el nombre de procedencias de útero* (1819), i d'uns manuscrits: *Lecciones de obstetricia* i un *Tratado de partos*. Havia nascut a Vilafranca del Penedès. El segon cognom és Totosaus”.

Es tracta, doncs, d'una còpia? O bé d'uns apunts de classe? Ambdues hipòtesis són prou plausibles. Potser es tracta d'apunts ampliat, o és en part transcripció i en part apunts. La segona hipòtesi cal tenir-la seriosament en compte si considerem alguns detalls, com per exemple el següent paràgraf de la pàgina 57 (transcripció literalment mantenint l'ortografia original):

“En esta ultima parte dexamos de hablar de las luxaciones, fracturas, tumores (...) por tocar el ablar de ellas al Catredatico de efectos externos, y al de efectos internos. La raquitis ahun que es una enfermedad casi propia a la niñez con todo se habla extensamente de ella en el tratado de enfermedades de huesos.” Com es pot veure, el text remet a les explicacions d'un parell de catedràtics i a un tractat; això és més característic d'uns apunts que d'un llibre.

També és suggestiva la redacció de la “*Secsion primera*” del “*Tratado del Arte de partear de Don Jose Torne*”: “(...) *Este tratado se divide en tres partes que son: la primera la concepcion, la segunda todo el tiempo de la preñez, y la tercera la salida del fetus. Pero antes de tratar de estos es presiso que el Cirujano tenga alguna nocion de las partes mas asenciales de los organos de la generacion; principalmente de la pequeña pelvis, aun que las pequeñas partes ya deben saber por la Anatomia pero no obstante diremos algo de la dicha pelvis*”.

Per començar, com ja he dit, ens indica el nom del veritable autor; però àdhuc es pot observar en el redactat que l'autor pressuposa que el lector ja ha rebut unes nocions d'anatomia. Si el text fos una simple transcripció d'un tractat, hi trobaríem aquesta suposició que d'antuvi sembla injustificada? Podria ser aquest nostre text una combinació d'apunts de les classes d'aquest professor i d'alguna de les seves obres?

Però no és el Dr. Torner l'únic personatge citat; a més dels noms de diversos metges i individus amb cognoms catalans (segurament contemporanis) es fa referència a metges prou famosos (Hipòcrates, Hunter, Haller...) que de ben segur devien ser consultats per Altarriba o els seus professors.

Així podem concloure que, en general, les veritables fonts mèdiques del text són d'una banda els professors del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona i de l'altra els tractadistes clàssics. Aquest tema permet dissertacions molt àmplies.

Estructura de l'obra

Jo hi distingeixo cinc parts:

- 1- *Tratado de las enfermedades sexuales*, en part perdut, aniria de la pàg. 1 a la pàg. 53.
- 2- *Tratado preservativo y curativo de las enfermedades de los niños*, de la pàg. 53 a la pàg. 127.
- 3- *Tratado del arte de partear de Don Jose Torne*, de la pàg. 128 a la pàg. 268.
- 4- *Generalidades sobre las enfermedades venereas*, de la pàg. 268 a la pàg. 310.
- 5- *Cirugia medica, legal, y forense*, de la pàg.: 310 a la pàg. 318

Anàlisi del contingut

Els coneixements científics són heterogenis. Conviuen teories més pròpies dels segles anteriors amb idees que insinuen els agents infecciosos, la transmissió de les malalties i una descripció correcta de la circulació placentària i del mètode per demostrar-ho.

Vull fer un petit comentari de cada part de l'obra:

Tratado de las enfermedades sexuales:

No ens parla del que avui dia anomenem "malalties de transmissió sexual" sinó de malalties urinàries, alteracions menstruals, impotències, etc. Algunes entitats clíniques avui dia ja no es consideren com a tals. Més endavant transcriuré alguns capítols sencers com a curiositat i a tall d'exemple.

Tratado preservativo y curativo de las enfermedades de los niños:

Sobre aquesta part he fet un estudi que es publicarà properament, per tant només diré que he trobat a faltar descripcions de quadres molt freqüents en els nens de l'època, per exemple la verola, la tuberculosi, les malalties exantemàtiques, etc. La justificació d'aquest fet permet diverses hipòtesis difícilment comprovables que deixo a la imaginació del lector.

Tratado del arte de partear de Don Jose Torne:

És la part més extensa de l'obra tant en nombre de pàgines com en contingut temàtic. Probablement Altarriba consultà alguna obra del Dr. Torner per fer-ne el redactat. Els capítols tracten de l'anatomia de la pelvis, diversos tipus d'embaràs (molar, ectòpic, fals...), les posicions fetals (en descriu fins a 22), diverses anomalies de la gestació, les operacions cesàrea i "simfotomia" (en realitat es diu "simfisiotomia"), etc. Constitueix un tractat d'obstetrícia força complet. Remarco que descriu un mètode per analitzar la circulació placentària correctament, i un curiós capítol sobre el "*modo de bautisar al feto en el claustro materno*".

Generalidades sobre las enfermedades venereas:

Realment tracta del que avui són malalties de transmissió sexual: gonocòcia i les seves complicacions, sífilis, etc. Al final d'aquesta part es descriu un preparat antisifilític, l'única fórmula que trobem descrita en tot el manuscrit.

Cirugia medica, legal, y forense

Explica en què consisteix, alguns termes legals, trastorns psiquiàtrics i les seves implicacions medicolegals, les malalties "*fingidas, disimuladas y emputadas*", els verins, els ofegats...

Finalment, l'índex clou el manuscrit.

Estructura dels capítols

Cada capítol segueix aproximadament aquest esquema (no sempre tracta tots els punts esmentats):

1r.- Definició de la malaltia: sol ser breu i concisa. Algunes de les malalties descrites no tenen actualment cap base científica i ja no es consideren com a tals.

2n.- Descripció dels signes i símptomes: no fa distinció entre els uns i els altres, i els explica més com a descripció de la malaltia que amb finalitat diagnòstica.

3r.- Etiologia: Altarriba parla de "causas", i en descriu de tota mena: psíquiques, constitucionals, infeccioses (ell parla de "vicio", o a vegades fins i tot de "virus"), tòxiques, etc. Per cada malaltia enumera diverses etiologies, la qual cosa implica un concepte de síndrome més que de malaltia.

No sembla creure en la teoria determinista pura "una causa, un efecte; una mateixa causa, un mateix efecte". Hi ha moltes causes que formen part alhora de l'etiologia de malalties ben diverses. Per exemple, en algunes malalties, una de les causes és un "vicio escrofuloso, herpético, etc." Des del punt de vista de la medicina científica actual, les causes que descriu no són realment etiològiques per a la malaltia corresponent.

4rt.- Tractament: les teràpies indicades són múltiples per a cada malaltia, i els remeis que esmenta són molt generals: rarament parla d'un tractament concret, i només dóna una fórmula en tot el llibre (l'antisifilític suara esmentat). Diu que cal administrar, per exemple, "*...tonicos corroborantes, astringentes, sedantes, narcoticos, calmantes, emolientes...*" sense especificar quins. Però també a vegades recomana "*opio, alcanfor, oxicato...*" i, seguint la tradició, sangoneres i sagnies. Aquesta manera tan superficial d'indicar el tractament i el fet de recomanar diversos remeis per una mateixa malaltia, referma la meua teoria que el text és en realitat un recull d'apunts de classe.

Transcripcions de diversos capítols

Les següents descripcions pertanyen a diferents apartats de l'obra i ens poden estranyar perquè la ciència mèdica ha evolucionat molt des del 1818 (podem dir que ha canviat més des d'aleshores fins avui dia que en tots els mil·lenis precedents). Valgui aquesta transcripció com a homenatge a tots els metges que al llarg de la història, amb la seva capacitat d'observació, constància i atenció al pacient, han contribuït a millorar la qualitat de vida de les persones i han portat la medicina al nivell actual.

“Artículo 13º. Furor Uterino, ó Ninfomania

Es un deseo desenfrenado y sin pudor que tienen las mugeres de unirse con un hombre hallandose atacadas de este mal.

Quando les quiere acometer esta enfermedad se entristesen. 1º dan algunos sospiros de quando en quando, principalmte si ven algun sujeto que le haya ocasionado ó cosa que se le paresca á sus ojos, se enardecen poco a poco la cara, se vuelva colorada y ardiente, siguen las palpitaciones, se les va desenfrenando la lengua, dan ojeadas lacivas, y por ultimo con las acciones desonestas excitantes, manifiestan ser melancolia, ó mania laciva. Por el pronto no suele hir acompañada esta enfermedad con calentura; pero se les forma despues, á veces inflamatoria, á veces lenta, segun la irritacion mayor, ó menor, y disposicion de la enferma, exprimentandose mas frecuentamente la ultima por ser las mugeres debiles, las mas propensas á este mal.

Unos dicen que el aciento de esta enfermedad es en el utero, otros en las ninfas, y otros en los ovarios. Parese lo mas probable que está inerente en todo el sistema nervioso, como el histerismo, hipocondria, mania, y melancolia, por la analogia que tiene la ninfomania con estas enfermedades pudiendose decir ser una verdadera melancolia amorosa, ó laciva, ó una verdadera histeromania.

Dan lugar á esta enfermedad todos los exitantes á la venus, como obgetos lecturas, ó conversaciones que inspiran un amor lacivo, todos los estimulantes de los organos genitales, como varios aromaticos, calientes, tomados interiorm^{te} licores espirituosos, masturbaciones, lociones con aguas aromaticas en los genitales, el haber abusado del coito, y hallarse repentinamente privadas de el. Sobre todo, lo que ocasiona este mal con bastante frecuencia, es en aquellas que á la entrada de la pubertad, hallandose estimuladas á la venus se ven imposibilitadas de poder satisfacer este deseo en los dias de su vida como sucede á muchas celibatás, cuya idea tan triste les vuelve el juicio, asi mismo que en aquellas que estan ciegas de amor con algun determinado obgeto, y se ven imposibilitadas de unirse con el. Las mugeres debiles sea por constitucion suya propia, ó por una mala educacion estan mas propensas ha esta enfermedad, que las robustas. Suele tener esta enfermedad

muy malas sequelas, mayormente en aquellas que no se les puede proporcionar la mejor medecina, que es el matrimonio.

No pudiendo aconsejar este medio para su curacion hemos de evitar todas las causas estimulantes, que hayandado lugar á ella, como paseos, musica, distracciones, mudar de obgetos &c. Sobre todo no valerse de medios asperos é indiscretos, como reprenciones amargas, y mucho menos golpes ú otros castigos corporales, por no desesperar más el animo de las pacientes, y han de ser las disvaciones (sic) con mucha suavidad, y dulzura, evitando siempre lo posible de entrar en conversacion en cosa ni que se parezca á aquello que haya dado lugar al mal.

Los antiespasmódicos en el pronto son al caso ahora debilitantes ú ahora tónicos segun como se presentará la enfermedad. Si la muger fuese debil, seguirá con los tónicos mucho tiempo."

A continuació segueix una frase en lletra diferent i tinta més negra realitzada per l'anònim corrector abans esmentat:

"y el remedio que produce mas buenos efectos es la canfora en pildoras por ser un anti irritativo de los genitales".

"Art. 10º: Ympotencia femenina

En el primer capítulo se ha dado la difinicion de la impotencia en ambos sexos, las causas de la femenina son:

1º Una estrechez extraordinaria sea natural ó accidental de la vagina que no puede admitir el pene. Esta impotencia es en algunos casos respectiva.

2º Una obliteracion de la vagina, sea por el himen muy duro, e invencible, u otra membrana preternatural que se haya formado en ella, ó por concreciones de sus partes, en seguida de ulceraciones ó inflamaciones adhesivas que haya padecido este organo.

3º El clitoris muy largo, y abultado ó las nimfas que impiden igualmente la entrada del pene.

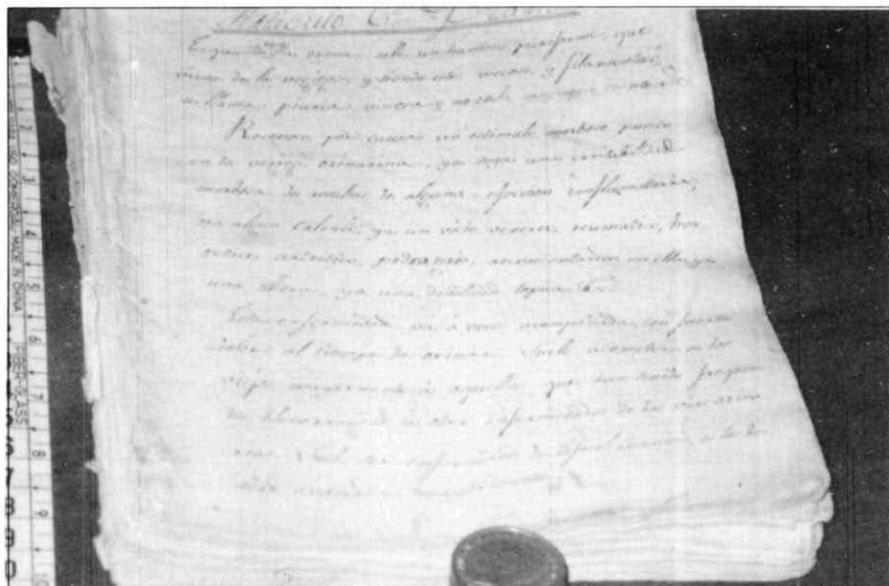
4º La caida del utero o un polipo en esta vicera, que bajando por la vagina impide con su grosor la introduccion del pene.

5º La caida de la vagina, hernia, ó polipo, en ella que produzca igual estorbo.

6º Una grande sensibilidad en los organos genitales femeninos, que sea efecto de algun vicio canceroso, ú otra enfermedad que no haga sufrible el rose ningun cuerpo con ellas.

7º Ciertos vicios ó defectos, que indiscretamente causan la impotencia, retrahiendo al hombre del acto venereo, como el fetor de boca, y narices, ulceras esguirrosas, sudores viscosos, y fetidos, las flores blancas, el mal venereo etc, esta especie de impotencia puede alguna vez ser tan solo respectiva.

Se hace el pronostico segun la intencidad de la causa, y su recistencia. Se cura

primero. Si procede de estrechez en la vagina siendo la muger de poca edad, se esperará con el tiempo aver si naturalmente se dilatará, sino se procurará su ensanche con medios suaves, sin ser dislacerantes, como la raiz de quina [hi ha una nota a sobre el text original que diu "genciana"], esponja preparada etc., ó con emolientes tambien si esta sostenida la estrechez por una rigidez en la vagina.

2º Si fuese el himen imperforado, ú otra membrana preternatural, se procederá del mismo modo que se ha dicho en el arresto ó supresion de la menstruacion.

3º El clitoris demasiado largo, ó abultado á las nimfas, igualmte se deben cortar, anocer que esten cancerosas, ó afectadas de otro vicio á la operacion, para no exponernos a causar con esta peores daños.

4º La caida del utero, ó vagina se reduce, y se mantiene reducida con sus pesarios, conducentes de goma elastica que son los mejores, y con los tonicos astringentes, locales, y constitucionales, segun la causa de ella.

5° Los polipos, hernias, vicios de exesiva sensibilidad, y demas que indirectamente, tambien causan la impotencia, se corrigen bajo las reglas prescritas en ambas clinicas interna y externa."

Així acaba el capítol. A l'inici hi ha una nota del "corrector" que diu:

"La impotencia puede ser por causas que obren sobre toda la constitucion, y otras que obran sobre los organos genitales. los constitucionales son, el vicio escorbuto por olerle mal el aliento o por alguna causa general que retraiga al hombre".

"Capitulo 3°. Enfermedades sexuales femeninas. Artículo 1°: higiene particular para las mugeres desde la salida de la niñez hasta el entrar á la edad de la pubertad

Toda muger al salir de la niñez que es á la edad de siete años, hasta al entrar en la pubertad que es a los doce, ó catorce poco mas ó menos, es preciso que recibe una buena educacion, asi fisica como moral, para que no se vicie su maquina ni se transtorne la funcion de la menstruacion, a fin de que puede concebir en su tiempo, y nos dé señales de que puede ser madre.

2° En todo el referido tiempo ha de exercitar su cuerpo compatentamente para que se crie robusta. Se debe ocupar en aquellos quehaceres caseros, para los quales se necesita entrar en mobimiento.

Debe pasearse a menudo por sitios alegros, y saludables como por el campo, huertas, jardines etc. [a continuació hi ha una nota del corrector que diu "pero si es robusta no combiene el aire cargado demasiado de oxigeno por ser demasiado estimulante solo conviene á los deviles"].

4° Debe aprender las lecciones de baile con moderacion, y recato, y de ningun modo las de aquellos bailes fatigosos y de acciones y movimientos violentos, y extraordinarios.

5° Se le ha de disuadir toda vida osiosa y poltrona como y tambien aquellos trabajos que se hacen estando sentadas muchas horas de carrera.

6° Es bueno que aprenda de leer escribir, y un poco de contar. El estudio de lenguas, de musica, ó de dibujo, lo tomara por via de diversion, escogiendo entre aquellos aquel al que tenga mas aficion, ó inclinacion, y siempre no haciendo largas ni serias meditaciones, con ninguno, para no fatigar inutilmente su espiritu, y en seguida su cuerpo

7° Se debe retraher, y si fuese necesario proibir toda lectura conversacion, ú otro obgeto que le puede incitar alguna pacion amorosa. En estos tiempos causa este descuido (á veces) funestos accidentes mas todavia en la tierna edad, precipitando ó forzando la naturaleza antes de tiempo origen de muchos males, asi en el pronto como en el resto de sus dias para la infeliz, que incautamente, é inocentamente ha

caido en este lazo por negligencia, ó desaldo de sus padres ó tutores.

8° No se le debe reprender ni castigar con aspereza, ni con golpes, que transtornan la maquina, y la indisponen para la menstruacion, y demas funciones consecutivas.

9° Se ha de procurar con todo esmero que sea limpia, y aseada, lo que conduce infinito a su agilidad, y robustez.

10° Debe labar cotidianamente las partes genitales, pero no debe para esto estrujarlas con la esponja, ni bañarlas con aguas de olor porque le irritan, y acumulan preternaturalmente humores en dichas partes bastan una simple locion de agua pura, y del tiempo, como la estacion no sea muy fria.

11° Si los baños frios le han provado bien en la niñez, pude seguir con ellos, sin inconveniente ninguno.

12° Las horas de su comida deben ser arregladas, de modo que no esté comiendo todo el dia, como sucede á muchas caprichosas por condecendencia de sus padres, pues que no dando lugar al estomago para que descanse, llega por ultimo á debilitarse, de donde se sigue muchas indigestiones, y otros males que perturban su menstruacion, y demas funciones tan asensiales á su robustez por toda la vida.

13° Si en todas edades ha de vestir con holgura, mas todavia en esta evitando los corses cotillas, y otros trajes que comprimen los genitales, las viceras abdominales y los pechos, que transtornan la menstruacion, y afectos de varios males á los pechos que la indisponen para poder criar á su tiempo.

14° Estando buena no se le debe permitir que se caliente la camisa al tiempo de mudarla en el invierno, ni tampoco la cama.

15° No de le debe permitir que tenga rejuelas, ó braceritos debaxo las sayas para calentarse. En todas edades esta acostumbre es perniciosa, pero mas en este calentandose las partes genitales, estando proxima la menstruacion.

16° No hemos de ser oficios en darle medicamentos, quando no le venga á su tiempo la menstruacion, como ella no se siente incomodada, la misma naturaleza procura su salida mejor que el arte, y quando empieze ella á desasonarse por su falta, hemos de valerlos primero de los remedios dieteticos, hantes que los farmacenticos para subenirla en el arresto de la menstruacion.

De la preñes falsa

Esta es quando no hay fetus, y en su lugar hay otra qualquiere mole, como un polipo, canser, esquirro, hidropecia etc. En todas estas preñeces ho hay una total suprecion de menstrosos se debe distinguir de quando hay un fetus monstruoso muerto mucho tiempo que tambien lo puede producir. Algunos quieren hacer diferencia entre el falso engendro, y la mole; diciendo que aquel debe ser fibroso, y este

informe, pero vemos que las casadas que han tenido un delis hay mas propension que con las virgines, de lo que se puede creher que casi es la principal causa del fetus muerto. Bordelons [el subratllat és original] tiene á la preñes extrauterina por falsa, porque dice, se observan de la verdadera, hay nauceas, vomitos, salivacion abultamiento de pechos, pero hay algun fenomeno que no se observa, y es que el vientre no sube como corresponde, á la verdadera, unico destintivo que se observa. Las mugeres que padecen flores blancas, están mas expuestas á ellas, porque deteniendose dichas flores, forman una mole diforme, que va aumentando como si fuera el fetus, y despues se desvanecen por ultimo.

De la preñes buena

Quando la muger se aporta bien, y no se altera la constitucion, aun está mas buena por el regular que quando hera doncella, en este caso no hay nada que hacer."

BIBLIOGRAFIA

Calbet i Camarasa, Josep M.; Corbella i Corbella, Jacint: *Diccionari biogràfic de metges catalans. Tercer volum R-Z*. Editorial Rafael Dalmau, Barcelona, 1983.